

Etninen muukalaisuus kuningassaagoissa

Sirpa Aalto: Categorizing Otherness in the Kings' Sagas. Dissertations in Social Sciences and Business Studies no. 10, Publications of the University of Eastern Finland, 2010. 236 s.

Sirpa Aallon väitöskirja on tärkeä tutkimus siitä, miten etnistä muukalaisuutta kuvataan muinaisnorjankielisissä kuningassaagoissa. Yksi väitöskirjan vahvuuksista on se perusteellinen työ, jonka Aalto on tehnyt perehtyessään islantilaisiin ja norjalaisiin historiateoksiin 1100-luvun lopulta ja 1200-luvun alusta. Tuona aikana Norja vakautti asemansa suurvaltana pohjoisessa Euroopassa. Aihe kiehtoi esimerkiksi islantilaista Snorri Sturluson, joka kirjoitti muun muassa esityksen Norjan kuninkaiden historiasta.

Skandinaavinen historiankirjoitus oli erityisen runsasta 1200-luvun alussa, ja Aallon on ymmärtävästi täytyntä tehdä valikointia tekstien välillä perusteellisempaa analyysia varten. Hän on valinnut kaksi norjalaista saagaa eli lyhyen *Ágrip*-kuningassaagan ja *Fagrskinna*-saagan sekä kaksi islantilaista saagaa eli *Morkinskinna* ja Snorrin *Heimskringlan*. Teokset on kirjoitettu noin aikavälillä 1190–1235, joten Aallon on ollut mahdollista hahmottaa muukalaisuuskuvaajat rajatulla ja tarkeällä aikakaudella Norjan historiassa.

Aalto tutkii muukalaisten kuvaamista saagoissa eikä niinkään muukalaisten itseyttä. Analyysin kohteena on saagojen antama kuva vendeista, suomalaisista, saksalaisista, tanskalaisista ja muista kuvausten kohteista.

Aaltoa on innoittanut Annales-koulun kollektiivisen mentaliteetin käsite ja myös Aron Gurevichin historiallisen atropologian traditio, jossa mentaalinen maailmankuva on tutkimuksen keskiössä. Tuodakseen näkyville eroja muukalaisuuden asteessa Aalto soveltaa antropologi Thomas Hylland Erikseen tutkimuskäsitteistöä, jossa tehdään ero analogisen muukalaisuuden (ne, jotka ovat melkein kuin "me") ja digitaalisen muukalaisuuden (ne, jotka ovat täysin erilaisia kuin "me") välille. Näin ollen Aalto ei voi käyttää "etnisyyttä" muukalaisuuden peruskategoriana: "ei voi olettaa, että vain etniset eroavuudet olisivat olleet keskiajalla muukalaisuuden kriteeri" (s. 24). Näin kriteereiksi voidaan ottaa myös muita teologiaan ja maailmankuvaan yleisemminkin liittyviä kategorioita.

Ensimmäisessä luvussa Aallon analyysi koskee seutuja, jotka ovat lähinnä Norjaa. Norjalaisilla kuninkailta oli usein yhteenottoja tanskalaisten, ruotsalaisten, saksien ja englantilaisten kanssa. Aalto osoittaa, että viimeksi mainitut olivat etupäässä analogisesti toisenlaisia: he olivat varsin samanlaisia kuin "me", ja taistelut olivat leimallisesti poliittisia ja strategisia. Tämä tulos ei ole kovin yllättävä, mutta se on yhtä kaikki hyödyllinen analyysi pohjustettaessa seuraavaa jaksoa, jossa huomion kohteina ovat suomalaiset, bjarmit ja *blámenn* ("mustat miehet"). Nämä ryhmät esitettiin mielellään pakanoina, siis vastakohtana niille kristillisille arvoille, joista saagojen sepittäjät ja heidän yleisönsä olivat itse osallisia. Tässä kohtaa erityisesti suomalaiset, usein saamelaisiin samaistettuina, ovat kiinnostavia, sillä he

elivät maantieteellisesti lähellä Norjaa mutta olivat henkisesti maailmankuvassa kaukana norjalaisista.

Loppuluvussa Aalto tutkii saagojen episodeja, joissa ”me-ryhmällä” oli suhteita ”toisten” kanssa, erityisesti kaupan, matkojen ja avioliittojen välityksellä. Tässä luvussa tarkastellaan myös ”me-ryhmän” sisäisiä ryhmiä, esimerkiksi sitä, olivatko naiset ulkopuolisia tai jossain muunlaisessa suhteessa *hirdiin* eli kuninkaan saattueeseen ja neuvostoon.

Aalto päätelee, että kristinuskon tulo Olav Tryggvasonin aikana on käännekohta, ja esimerkiksi Heimskringla tuli tutuksi Olav Tryggvasonin aikana, jolloin pakkaus tuomittiin suorasanaistemmin ja nähtiin toiseutena. Yhtä lailla olisi ollut kiinnostavaa lukea systemaattisempi analyysi siitä, kuinka muukalaisia kuvattiin esikristillisenä aikana, jolloin uskonnolla ei ollut suurta merkitystä. Suomalaisia (*finnar*) pidettiin muukalaisina myös esikristillisessä kuningassaagojen osassa. Aalto soveltaa tässä kohtaa muinaisnorjalaisen mytologian tutkimusta. Mytologisessa yhteisössä jättiläiset ymmärrettiin vaarallisina periferian mahteina, joilla kuitenkin oli hallussaan myös elintärkeää tietoa ja resursseja, joita jumalien, ”me-ryhmän”, täytyi saada omakseen. Tämä teki sosiaaliset kontaktit välttämättä mutta myös vaarallisiksi ja joskus väkivaltaisiksi. Tässä yhteydessä on asianmukaista soveltaa Gurevichin ja Kirsten Hastrupin antropologista tutkimusta, joka asettaa kotitalouden tai maatilan muinaisnorjalaisen maailmankuvan keskiöön. Suuntaamalla huomion sosiaalisiin kontakteihin viholliskuvista huolimatta Aallon analyysi on dynaamisempaa kuin monen muun historiallisen antropogian tutkijan.

Kuitenkin joitakin osa-alueita olisi voitu käsitellä perusteellisemmin. Voisi esimerkiksi kuvitella,

että oli olemassa samanaikaisesti useita keskuksia riippuen siitä, kenen näkökulmasta on kyse: talon, kuninkaan vallan vai kristinuskon. Väitöskirjassa voi havaita pyrkimyksen yhtenäisen maailmankuvan luomiseen. Se on myös selkeästi ilmaistu johdannossa, jossa latinankielisiä tekstejä on jätetty pois, koska ne olisivat vaikeuttaneet maailmankuvan esittämistä. ”The source material would be too heterogeneous to give a coherent picture of a mental worldview” (s. 23). Lähtökohta on hieman ongelmallinen, koska toisaalta sitä ei voida sulkea pois, että latinankielinen kristillinen perinne vaikutti kuningassaagoihin – molemmissa on kyse toiseuden lajityypistä ja luokittelusta – toisaalta latinankieliset lähteet ovat voineet toimia vertailukohtana tai kontrolliryhmänä.

Lähteiden valinnasta johtuu myös se, että mielenkiintoisia episodeja samanaikaisista teksteistä jää analysoida. *Historia Norwegie* -teoksen seita- ja šamaani-episodeja on kuvailtu, mutta *Passio et miracula beati Olavi* -legendasta ei ole otettu mukaan kohtaa, jossa kuvataan norjalaisia ja suomalaisia pyytämässä kalaa rinta rinnan. Kirkon maailmakuva oli hyvin ajankohtainen Sverren saagassa, mutta sitäkin ei analysoida väitöskirjassa. Kuningas Sverreä (1177–1202) itseään kutsuttiin *membrum diaboliksi*, paholaisen kätyriksi, mutta saaga puolustaa kuningas Sverreä sillä, että hän oli tulokas periferiasta, pappi Färsaarilta, ja niin ”ulkopuolelta”, että hänen nousunsa Norjan kuninkaaksi riippui Jumalan armosta. Näin ollen voi tulkita, että kyse oli jännityksestä samanaikaisten mutta erilaisten maailmankuvien välillä tai kenties saman mutta monitulkintaisen maailmankuvan sisällä.

Sverren saaga olisi voinut myös auttaa analysoidaan kuvaa sakseista. Sekä Sverren saagasta että samanaikaisesta Saxo Grammaticuksen *Gesta Danorum* -teoksesta

käy ilmi laajalle levinnyt epäluulo sakseja kohtaan, ensin mainitussa heidän juominkiensä takia, jälkimmäisessä heidän turmeiltuneiden tapojensa vuoksi. Olisi ollut mielenkiintoista nähdä, mitä Aalto olisi saanut irti Haakon Haakoninpojan saagasta, joka on kirjoitettu 1260-luvun lopulla. Siinä kerrotaan, kuinka *blámenn* (maureja ja arabeja) tuli Norjaan osana keisari Fredrik II:n lähetystä.

Työssä olisi voinut myös tehdä enemmän vertaillua tutkimukseen, joka koskee muualla Euroopassa tapahtuneita kulttuurisia kohtaamisia. Esimerkiksi R. I. Moore kyseenalaistaa sen, että kaikki muukalaisryhmät, juutalaiset, harhaoppiset, spitaaliset, sodomiitit, saraseenit jne. todella olisivat olleet saman viholliskuvan muunnelmia. Uskon, että Aalto on tästä eri mieltä, koska hän korostaa juuri toiseuden eri kategorioita. Päteneekö tämä samalla myös digitaalisesti toiseen? David Nirenberg on puolestaan korostanut, että muukalaisien demonisointi ei estänyt arjen sosiaalisia kontakteja maurien, kristittyjen ja juutalaisten kesken. Viholliskuva aktivoitui, kun kyse oli muista intresseistä kuten poliittisesta vallasta ja taloudellisista konflikteista. Ryhmäidentiteettejä pidettiin yllä väkivallan uhkalla, joka saattoi puhjeta konfliktiksi milloin tahansa. Tällaisen suhteen voi nähdä vallinneen myös suomalaisten ja norjalaisten välillä.

Toiveeni vertailusta muihin tutkimuksiin ei kuitenkaan vähennä vaikutelmaa hyvästä ja vankasta analyysistä toiseuden tuottamisen prosesseista. Usein tutkimukset voi erotella niihin, jotka pannaan syrjään ja niihin jotka inspiroivat ja antavat uusia ideoita jatkotutkimukselle. Aallon väitöskirja edustaa viimeksi mainittua tyyppiä.

– BJØRN BANDLIEN